

דף הנחיות מסע אל תוך עצמך פרק 08 אחריות

אחריות

אנו בעיצומם של הימים הלאומיים, ימי הזיכרון והעצמאות, בימים אלו אנו זוכרים את כוחם הגדול של אנשים שנקטו על עצמם משימות מורכבות וחוללו שינוי בעולם.

במסגרת המסע אל תוך עצמנו ניגע מעט בגורמים לאחריות ובקריאה האישית שלנו לחולל שינוי משמעותי.

לימוד מהנה ומועיל!

מה לומדים היום?

אנו בעיצומם של הימים הלאומיים, ימי הזיכרון והעצמאות. בימים אלו אנו זוכרים את כוחם הגדול של אנשים שלקחו על עצמם משימות מורכבות וחוללו שינוי בעולם.

במסגרת המסע אל תוך עצמנו ניגע מעט בגורמים לאחריות ובקריאה האישית שלנו לחולל שינוי משמעותי.

לימוד מהנה ומועיל!

שקף מספר 2

מהי אחריות?
על מי היא מוטלת?

שקף מספר 3

באופן רגיל אנו מתמקדים בקריאה לאחריות אישית. אך אחריות אישית אינה מספיקה. עלינו לתת מקום והבנה לחשיבותה של הקהילה ולמקום שלנו בתוך הקהילה הזו.

כך כותב הרב יונתן זקס בספרו שיג ושיח: התגלגלה לידי פעם הזדמנות לשאול את ההיסטוריון הקתולי פול ג'ונסון איזה דבר ביהדות הרשים אותו ביותר בתקופת עבודתו כיהודים? וכך השיב, בערך: "היו לאורך ההיסטוריה חברות שהתמקדו ביחיד, למשל המערב החילוני בזמננו. היו חברות אחרות שהעדיפו את הקולקטיב – כגון המדינות הקומוניסטיות. היהודים הדוגמה המוצלחת ביותר שאני מכיר לאיזון עדין בין השניים. היא נותנת ליחיד ולכלל משקל שווה. היא הצליחה להיות דת של יחידים חזקים ושל קהילות חזקות. זה הישג נדיר וגדול" (הרב יונתן זקס).

שקף מספר 4

הוא הִיהָ אֹמֵר:

אִם אֵין אֲנִי לִי, מִי לִי?

וְכִשְׁאֲנִי לְעַצְמִי, מֶה אֲנִי?

וְאִם לֹא עֵכָשְׁיוֹ, אֵימֶתִי? (אבות, פרק א, משנה יד)

ספק אם ג'ונסון ידע שאבחנה מדויקת זו שלו התנסחה עוד בפי הלל הזקן: "אם אין אני לי, מי לי? וכשאני לעצמי, מה אני?"; כלומר, אחריות אישית, של אדם כלפי עצמו, ואחריות קולקטיבית, ערבות הדדית – שתיהן חיוניות.

להעשרה

תובנה זו תסייע לנו לפענח את המסר של פרשת נח, מסר שבלעדיה אולי היינו מחמיצים.

הפרשה מתחילה ונגמרת בשני אירועים גדולים, המבול ומגדל בבל. לכאורה, אין קשר בין השניים. חטאיו של דור המבול הם של כשל מוסרי שיטתי. בבל, לעומת זאת, נראית כמעט אידיאלית, כניהם של האנשים בבבל היו לבנייה, לא להרס. אין זה ברור כלל מה היה חטאם. אולם ברור שמנקודת ראותה של התורה גם בבל מגלמת תכנית שלילית חמורה, לא רק מפני שה' העניש את תושביה בבוללו את לשונם ובהפיצו אותם בכל הארץ, אלא מפני שמיד לאחר סיפור מגדל בבל ממחרת התורה לספר על בחירתו של ה' באברהם. אלוקים כמו נואש מן האנושות בשנית.

שני סיפורים אלה מגלמים את שני הכשלים שנרמזו בדברי פול ג'ונסון, ועוד לפני במימרתו של הלל. סיפור המבול מלמד אותנו מה קורה לציוויליזציה שכל עניינה ביחידים ואין בה קולקטיב. סיפור מגדל בבל מראה לנו מה קורה כשהקולקטיב הוא חזות הכול.

תומאס הובס, ההוגה שהתווה את יסודות הפוליטיקה המודרנית בספרו הקלאסי 'לווייתן' (1651), היטיב להסביר זאת בלי לומר כלל את המילה "מבול". לפני היות המוסדות הפוליטיים, אומר הובס, בני האדם היו ב"מצב הטבעי". הם היו יחידים, להקות, חבורות. באין שליט קבוע, ממשל אפקטיבי וחוקים אכיפים, ומתוך התחרות הטבעית ביניהם על המשאבים המצויים בצמצום, היו חייהם למלחמה בלתי־פוסקת שבה "כל אדם אויב לכל אדם". בעולם כזה, אומר הובס, מתקיימים בני האדם ב"פחד מתמיד וסכנה מתמדת מפני מוות אלים; וחיי של אדם הם חיי בדידות דלים, מאוסים, חייתיים וקצרים". כזו היא המציאות גם בימינו בכמה

וכמה מדינות כושלות. כך בדיוק גם מתארת התורה את החיים לפני המבול. בבל היא ההפך מכך. מן הידע ההיסטורי המצוי בידינו עולה פירוש חדש לכסוף "וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֶחָדִים". אין מדובר באיזו אנושות קדמונית שלפני התפצלות הלשונות. הרי כבר בפרק הקודם אמרה התורה "מֵאַלֶּה נִפְרְדוּ אִי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לְלִשְׁנוֹ לְמִשְׁפַּחְתָּם בְּגוֹיֵיהֶם" (י,ה). השלטת שפה אחת על הארץ הייתה שיטת הפעולה של האימפריה הניאו־אשורית בארצות שכבשה. כתובת מן התקופה מספרת כי אשורבניפל השני "שם שפה אחת בכי כל העמים". כתובת־גליל של סרגון השני אומרת "גויי ארבע כנפות תבל, כבדי פה ועילגי שפה... שלקחתי לשלל בפקודת אשור אדוני ובכוח שרביטי, את כולם אילצתי לדבר בקול אחד". הניאו־אשורים ביטאו את עליונותם על העמים והאוכלוסיות שהם ניצחו בכך שהכריחו אותם לדבר אך ורק בשפה האשורית. על פי קריאה זו, סיפור מגדל בבל הוא ביקורת על האימפריאליזם.

לשון התורה רומזת לכך ביוצרה מקבילות בין בוני מגדל בבל לבין פרעה מלך מצרים ששעבד את בני ישראל. בבבל אמרו, "הִבֵּה נִבְנֶה לָנוּ עֵיר וּמִגְדָּל וְרֵאשׁוּ בְשָׂמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (יא,ד). במצרים אמר פרעה, "הִבֵּה נִתְחַכְמָה לּוֹ פֶן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ" (שמות א,י). החזרה על נוסחת "הבה... פן..." מודגשת מכדי שתהיה מקרית. בבל ומצרים שתיהן אימפריות ששעבדו אוכלוסיות שלמות ושללו מהן את חירותן ואת זהותן.

אם נכונים דברינו, עלינו להבין את מהלך הדברים כך: בפרק י מתוארת התפצלות האנושות לשבעים אומות ולשבעים לשונות (אולי זה המקום לאנקדוטה אישית: באוגוסט 2000 הייתה לי הזכות לנאום בפני 2,000 מנהיגים מכל דתות העולם בוועידת שלום בין־דתית שארגן האו"ם לרגל המילניום החדש. התברר שהנציגים שנכחו שם השתייכו לשבעים מסורות בדיוק, שבעים תרבויות־יסוד – כמובן, כל אחת מהן על פלגיה ותת־חלוקותיה). משלמדנו על התפצלות זו בא פרק יא ומספר איך, לאחר מכן, מעצמה אימפריאליסטית אחת כבשה אומות קטנות וכפתה עליהן את שפתה ואת תרבותה. כאשר, בסוף הסיפור, אלוקים בולל את לשונותיהם של בוני המגדל, הוא אינו יוצר מצב עניינים חדש, של ריבוי שפות ותרבויות, אלא מחזיר את הסדר הישן.

על פי פירושנו, סיפור מגדל בבל הוא ביקורת על כוחו של הקולקטיב המוחץ את היחידיות – את יחידיותן של שבעים תרבויות המתוארות בפרק הקודם, פרק י. כאשר שלטון החוק משמש לדיכוי הפרט ולרמיסת ייחודיותן של תרבויות ולשונות, רע הדבר בעיני ה'. הנס שבמונותיאיזם הוא שהאחדות שבשמיים יוצרת רבגוניות על פני האדמה. אלוקים מבקש מאתנו (במגבלות המתבקשות) לכבד את הרבגוניות הזו.

המבול ומגדל בבל הם אפוא קטבים מנוגדים של ציר אחד, ופרשת נח המכילה את שניהם היא מחקר מרתק של טבע האדם. אחרי שני הכישלונות הגדולים של המבול והמגדל, נקרא אברהם להקים סדר חברתי מסוג חדש, שיכבד את הפרט וגם את הכלל, את האחריות האישית ואת הטוב המשותף. זוהי מתנתם המיוחדת של היהודים והיהדות לעולם.

שואפים ליותר

כלומר טיפוס אין האדם משלים עצמו בתורה ובמצוות מי לי שאין התורה והמצוות טיפוס אחרים תועלת ופולחנות אלה יקני את לידת תורה אין יורש בן משונו דבר ואין הרב כמו המעשה שישמשו שמהם אדם יאספי כעמך וכן אשתו במתנה לאיש אשר לא ינדר בן או נשפטיהו האדם יורש מאביו הרבה.

והם אין לעצמי... שלא אסר האדם אספתי שיהיה נפשו אדם בעצמו ומעשים, כי האדם נאבדו ושוהה רבובו בראשיתו כעמך על זה אסר גם הוטף לא תמלא שומרי עול המעשה במצוות ולתועלת נפשו. עוד אין דברים אשר הילך את אנו מן ה' כי ה' האדם הולכים עצמו כי את שאלו המעשים מאשר.

שקף מספר 5

המהר"ל מסביר את שלושת חלקי המשנה כך.

בשונה מנכסים כלכיים, תחומי דעת אינם עוברים בירושה. אדם לא יכול לסמוך על כך שדנו בדברים לפניו אלא עליו לקרוא לעצמו שוב ושוב: אם אין אני לי מי לי.

כלומר שאם אין האדם משלים עצמו בתורה ובמצוות מי לי שאין התורה והמצוות שיעשו אחרים תועלת ושליומת אליו, אף אם למד אביו תורה אין יורש בנו ממנו דבר ואין הדבר כמו העושר שאפשר שהאדם אחד יאסף ממון ויתן אותו במתנה לאיש אשר לא עמל בו, או שלפעמי' האדם יורש מאביו הרבה,

האם יש מטרה סופית בה ניתן לנוח? המהר"ל כותב לנו שלא. מטבע הדברים גוף האדם מוגבל ואי אפשר להגיע לשלמות-אמת. לכן:

ואם אני לעצמי... שלא יאמר האדם אפשר שיהיה נפשו מלא מצות ומעשים, כי האדם שאוכל ושותה הרבה בודאי תמלא בטנו על זה אמר גם הנפש לא תמלא שתמיד עוד הנפש מבקש להשלים עצמה... ועל אלו דברים אמר הלל אם אין אני לי מי לי, כי צריך האדם להשלים עצמו כי לא יגיע אליו השלימות מאחר, ואף כשאני לעצמי מה אני? כלומר שהאדם עושה מצות בגופו... ואין בזה השלמה אל הנפש דהיינו השלמה כראוי אל הנפש ומעלתו, ולכך אמר מה אני כי סוף סוף בן אדם הוא.

המסקנה הסופית היא שיש להתאמץ ולעמול כבר עכשיו, לא לקוות לימים יפים מאלה ולא לדחות להזדמנויות אחרות:

והוסיף לומר ואם לא עכשיו אימתי, הוא דבר שלישי כי האדם קצר ימים ואם לא עכשו אימתי, ולפיכך מוטל על האדם להקיץ משנתו ולעשות מצות ומעשים טובים, אחד שאי אפשר לו לסמוך על אחר, ואף אם יעשה כל המוטל עליו אל יחשוב כי יש השלמה ושביעה להשלים את נפשו, כי אף אם הוא לעצמו מה הוא כי לא יוכל להשביע את נפשו במצות ובמעשים טובים, ואם לא עכשיו אימתי כי הוא קצר ימים וכתאום ילקח ואיננו (מהר"ל).

פּוֹתְחִים דִּיּוּן
איך ניתן להפוך רעיון טוב לתכנית של חיים?

לפעמים אנו שומעים הרצאה מעניינת, תובנה אקטואלית מוכר או חברה או סתם פנטזיה משונה שנראה לנו חשוב. יתכן שבגנתי לעצמנו שמיים זה והלאה חיינו ישתנו אבל בדרך כלל זה לא ממש עובד. מה עושה לעשות כדי לחולל שינוי?

שקף מספר 6

איך ניתן להפוך רעיון טוב לתכנית של חיים?

לפעמים אנו שומעים הרצאה מעניינת, תובנה אקטואלית מחבר או חברה או זתם פוגשים משהו שנראה לנו חשוב. יתכן שנבטיח לעצמנו שמיים זה והלאה חיינו ישתנו, אבל בדרך כלל זה לא ממש עובד. מה עלינו לעשות כדי לחולל שינוי?

בשדה או בבית

מכת ברד הייתה המכה השביעי שהגיעה למצרים וארץ מצרים שמת ששת חמשת המכות לפני שמכת ברד מתחילה. משה מציע פתח מילוט לעם המצרי: וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנֶךָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כֹּל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמָּצֵא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבְּהֵמָה וְרֹד עִלְמָם הַבָּרָד וְשָׁמַט וְשָׁמַט, ט, יט

שקף מספר 7

מכת ברד הייתה המכה השביעי שהגיעה למצרים לאחר שש מכות קשות וכואבות.

לפני שמכת ברד מתחילה, משה מציע פתח מילוט לעם המצרי:

וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנֶךָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כֹּל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמָּצֵא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבְּהֵמָה וְרֹד עִלְמָם הַבָּרָד וְשָׁמַט, ט, יט)

היחידים שיינזקו, אומר משה כשהוא מציג את תחזית המכה, הם אלו שיימצאו בחוץ, בשדה. הללו שיישארו בביתם, לא יזנקו כלל! ההיגיון אומר כי לאחר ניסיונם הברור עם משה ואמיתות דבריו לא יהיה אחד שישאיר משהו בחוץ, מי כסיל וירצה לאבד את ממונו?

שימו לב!

אך למרבה הפלא מספרת התורה כי אכן, היו שישארו את בהמותיהם ומקניהם בחוץ. כפי שאנו רואים את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הים ואשר לא קם לבו אל דבר ה' וקנה את עבדיו ואת מקנהו בים סוף, טו, כ"א

שקף מספר 8

אך למרבה הפלא מספרת התורה כי אכן, היו שהשאירו את בהמותיהם ומקניהם בחוץ: **הִירָא אֶת דְּבַר ה' מַעֲבְדֵי פְרֹעָה הֵנִיס אֶת עֲבָדָיו וְאֵת מִקְנֵהוּ אֶל הַיָּם וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבוֹ אֶל דְּבַר ה' וַיַּעֲזֹב אֶת עֲבָדָיו וְאֵת מִקְנֵהוּ בַּיָּם: (שם, כ-כא)**

מהי הנקודה שגרמה לאנשים להשאיר את המקנה בשדה?

שקף מספר 11

דע כי יש שתי הדרגות במתנדבים, האחד: הוא המתנדב ברצון נפשו כפי יכולתו וערך ממנו, ולזה יקרא: "נדבה רוח", לשלול שאינו עושה הדבר כמו צער בנפשו.

והשני: הוא המתנדב יותר מיכולתו מגודל טוביות לבו, ולזה יקרא: "נשאו לבו" פירוש: שהלב מנשאהו ומעריכו בערך עשיר יותר ממה שהוא לתת דבר יקר (אור החיים).

שקף מספר 12

יען אֲשֶׁר לֹא זָכַר עֲשׂוֹת חֶסֶד וַיִּרְדֹּף אִישׁ עֵנִי וַאֲבִיוֹן וְנִכְאָה לִבִּי לְמוֹתָת (תהלים, קט, טז).

- אכפתיות
- תרגום מחשבות לעשייה אכפית
- כיצד ניתן לעשות זאת בחיי היומיום?

שקף מספר 13

- **א** – אני! האחריות הראשונה שלי היא כלפי עצמי.
- **אח** – עלי לדאוג לסביבה הקרובה שלי, למשפחה ולקהילה
- **אחר** – האחריות שלי כוללת גם את האחרים
- **אחרי!** – האחריות שלי יוצאת כקריאה לכל הסובבים, בואו, אחרי!
- **אחרינו!** – האחריות מדבקת כל כך שגם כל מי שסביבי יודע שכדאי לבוא איתי למשימה
- **אחריות** – אחריות אמיתית היא מא' ועד ת'.

שקף מספר 14

- יום הזיכרון לחללי צה"ל מזכיר לנו את כל אותם חיילים וחילות איכפתיים ואחראיים שבחרו לקום ולעשות מעשה, להגן על הארץ ועל יושביה ולשמור על כל תושבי מדינת ישראל.
- לזכרם, נקפיד גם את לקחת אחריות על מה שקורה סביבנו, נקדיש זמן ומחשבה לעשייה חיובית ולדרכים להפוך את העולם למקום טוב יותר.

להערות והארות:
משה שמעון אופן
 Moshe.oppen@gmail.com
 054-8496992

**רוצים עוד?
 סרקו והצטרפו
 ל"אחים לנפש"**

